

Spravodlivý a milosrdný Boh v Knihe Exodus¹

Ctený otec biskup a ctení bratia kňazi!

Vlastnosti Boha – spravodlivý a milosrdný – sú bezpochyby všetkým dobre známe. Súvis medzi a vzájomné prepojenie medzi nimi je a ostáva nám neraz *veľkou neznámou*. Téma dnešnej prednášky – Spravodlivý a milosrdný Boh v Knihe Exodus – má za cieľ práve pohliadnúť o obe vlastnosti a vidieť v akom sú vzťahu, najmä podľa náuky Knihy Exodus.

Názov prednášky sa môže zdať všeobecný, najmä skrz dva termín termíny **spravodlivý** a **milosrdný**. Ale vymedzenie, že pôjde o charakteristiky v Knihe Exodus, predsa trochu zúži náš zorný uhol, a tak nám dovolí zasa preniknúť hlbšie do veci. Zaiste, tieto charakteristiky Boha sú na mnohých miestach Písma, ale v Knihe Exodus určite zohrávajú dôležitú úlohu. V tejto knihe sa totiž píše o uzatvorení zmluvy medzi PÁNOM a Izraelom a tiež aj o prvom veľkom spoločnom hriechu. Preto aplikovanie spravodlivosti a milosrdenstva by mohlo zohrať v tejto knihe významnú úlohu.

Postupovať budem v troch krokoch: 1) Najprv si predstavíme pojem spravodlivosť v kontexte starovekého Blízkeho východu (SBV); 2) Potom nahliadneme trochu detailnejšie do pojmov spravodlivosť a milosrdenstvo v Starom zákone a 3) následne si nahliadneme do použitia týchto pojmov v Knihe Exodus.

I. Spravodlivosť v kontexte SBV

Spravodlivosť je vo svete starovekého Blízkeho východu kultúrne a nábožensky centrálny pojem, ktorý má veľký význam pre soteriológiu v širšom slova zmysle. Zasahuje oblasti práva, etiky, politiky, náboženstva a prírody. Termíny, ktoré vo veľkých kultúrach Egypta alebo starovekej Mezopotámie zodpovedajú spravodlivosti, sa vzťahujú na celkový kultúrny svet. Zákony a legislatívna stránka sú len okrajovou záležitosťou pojmu spravodlivosť. V Egypte tento pojem bol vyjadrený slovom *maat*, čo bolo aj meno bohyně poriadku. V akkádskom jazyku sa to vyjadruje slovom *kittu* alebo *mišaru* a v hebr. jazyku je to pojem *cedek*, resp. *cedaka*, čo sa cez grécky termín *dikaíosyné* prekladá ako „spravodlivosť“. Tieto pojmy vyjadrovali **správny poriadok, na základe ktorého povstal svet a ktorý riadi svet a bez ktorého by svet vošiel do chaosu**. Napr. bohyňa Maat mala za cieľ udržiavať poriadok a bola symbolom múdrosti, ktorá riadila celý vesmír. Udržovala všetko múdro v harmonickom poriadku.

Konanie ľudí, resp. bohov, bolo charakterizované ako spravodlivé vtedy, keď bolo v súlade s celkovým univerzálnym svetovým poriadkom, resp. so zmyslom, ktorý má svet obsiahnutý v sebe samom. Mohli by sme to nazvať aj poriadkumilovné, resp. poriadok-tvoriace konanie.

II. Spravodlivosť a milosrdenstvo v SZ

1. Spravodlivosť – *cedaka* ako princíp celkového poriadku²

Pojem *cedaka* patrí do pojmov z kategórie vzťahov. Inými slovami, *cedaka* (spravodlivosť) spája jej sled, postup s vykonaným skutkom. *Cedaka*, teda konanie, ktoré tvorí harmóniu, poriadok, spája ľudí navzájom a spája aj Boha s ľuďmi. Dokonca *cedaka* spája človeka s prírodou. Rôznorodý kontext použitia *cedaka* združuje rôznorodé prejavy sveta v zmysluplný vesmírny poriadok. Preto akékoľvek

¹ Prednáška bola prezentovaná v stručnejšej podobe na celodiecéznych banskobystrických rekolekciách 22. októbra 2010, v Badíne.

² Pre vynikajúci podrobný náhľad do problematiky tohto pojmu, porov. JOHNSON, B.: מִצְדָּקָה *sādaq*, *TDOT* XII (2003), 239-264. Tiež v slovenčine DESCAMPS, A.: Spravodlivosť. In: LÉON-DEFOUR, X. (ed.): *Slovník biblickej teológie*, Zagrze : Kršćanska sadašnjost, 1990, 1201-1212, alebo novší v češtine: PAYNE, J.B.: Spravedlnost. In: DOUGLAS, J.D. (ed.): *Nový biblický slovník*, Praha : Návrat domů, 962-965.

narušenie ľudského poriadku narušuje aj samotný vesmír. Vyjadruje to Ž 82,5, ktorý pranieruje nespravodlivé konanie, s keď dodáva: „Nemajú múdrosti ani rozumu, tápu v temnotách; hýbu sa všetky základy zeme.“

a) Božia cedaka (spravodlivosť) / spravodlivý Boh

Spravodlivosť úzko súvisí s múdrosťou, ktorá, pokiaľ sa myslím Božia, znamená to isté ako **stvoriteľský plán a poriadok** (porov. Prís 8). Preto spravodlivosť, resp. múdrosť Boha, je prvým garantom toho poriadku. Stvorenie samo nedokáže obnoviť poriadok.³ Takáto tvorivá spravodlivosť je jeden z najvýznamnejších Božích atribútov a ním je pomenovaný PÁN, Boh Izraela – ako „spravodlivý“ – v Ex 9,27. Spravodlivosť je základom jeho vlády; vyplýva to z mnohých textov, najmä v Knihe žalmov. Ako príklad môže poslúžiť Ž 89,15: „**Spravodlivosť a právo sú základom tvojho trónu**, milosť a pravda kráčajú pred tvou tvárou“, alebo Ž 97,2: „Vôkol neho oblaky a mrákavy, spravodlivosť a právo sú základom jeho trónu.“

V tomto kontexte treba chápať aj **súd a záchranu**, nie v protiklade, ale ako dva úzko súvisiace prejavy Božej spravodlivosti. Preto sa Božia spravodlivosť znamená alebo zabezpečuje neraz záchranu tak Izraela ako národa, ako aj Izraelitu ako jednotlivca. Pokiaľ ide o záchranu jednotlivca stačí pripomenúť Ž 51, v ktorom žalmista uznáva svoju vinu a Božia spravodlivosť ho zachraňuje: „Bože, Boh mojej spásy, zbav ma škvrny krvipreliačia a môj jazyk zajasá nad tvou spravodlivosťou“ (v. 16). Mnohé texty, ktoré vidia PÁNA ako spravodlivého, hovoria práve o **záchrane** ľudí. Napr. Ž 11,7: „Lebo Pán je spravodlivý a miluje spravodlivosť; statoční uvidia jeho tvár“, alebo Ž 103,6: „Pán koná spravodlivo a prisudzuje právo všetkým utláčaným.“⁴

PÁNOV súd (*mišpat*) nie to isté ako nestranné a objektívne posudzovanie dobrého a zlého, ale je to skôr zakročenie proti zlému v prospech nastolenia Božieho poriadku. PÁNOV súd nie je podobný dnešným súdnym konaniam. Je výrazne osobným prejavom Boha a jeho cieľom je napraviť poruchy životadárneho poriadku, ktoré spôsobili ľudia. PÁNOV súd zachraňuje tých, ktorí sú ohrození vzniknutým neporiadkom. Preto u PÁNA majú chudobní, siroty, núdzni mimoriadnu prednosť. Ž 82,3-4: „Prisúďte právo bedárom a sirotám, **robte⁵ spravodlivosť poníženým a chudobným**.“

Spomínaní ubiedení ľudia musia byť zachránení z rúk hriešnikov, ktorí zasa na druhej strane svojim správaním spochybňujú celkový svetový poriadok. Jeremiáš potvrdzuje ich škodlivú prítomnosť a keď hovorí o spravodlivom PÁNOVI, vyčíta mu ich úspech: „Spravodlivý si Pane, keď sa súdim s tebou, jednako chcem s tebou hovoriť o práve: Prečo sa darí ceste zločincov, v pokoji si žijú všetci odbojníci?“ (Jer 12,1).

b) Kráľova cedaka (spravodlivosť)

Kráľ koná ako zástupca a prostredník Božej spravodlivosti. Je ustanovený, aby „vysluhoval právo a spravodlivosť“ (1 Kr 10,9). Preto je jeho úlohou postarať sa predovšetkým o chudobných a utláčaných (Ž 72,4.12-13; Prís 31,8-9!). Vo chvíli, keď kráľ alebo jeho úradníci pozabudne na

³ Porov. KÜGLER, J.: *Gerechtigkeit*. In: BERLEKUNG, A. – FREVEL, Ch. (Hrsg.): *Handbuch theologischer Grundbegriffe zum Alten und Neuen Testament*, Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006, 211. V slovenskej teologickej terminológii prevláda chápanie pojmu v morálnom zmysle (porov. *Teologický a náboženský slovník*. II. diel. L – Ž, Trnava : SSV, 2008, 284-285), čo pravdepodobne reflektuje definíciu pojmu, ktorú mu pripisuje *Katechizmus Katolíckej cirkvi* (Trnava : SSV, 1998) v bode č. 1087. KKC však v bode č. 271 dáva Božie spravodlivosť do súvisu s Božou múdrosťou, a tak ju dáva do úzkeho súvisu s všemohúcim Bohom.

⁴ Iz 45,24: „Len v Pánovi,“ povedia o mne, „je moja **spravodlivosť** a moc.“ K nemu prídu, a to zahanbení, všetci; čo proti nemu blčali.“

⁵ V preklade SSV je „vymáhajte spravodlivosť“; hebr. sloveso *hacdikú* znamená skôr „konajte spravodlivosť.“

chudobných, rozpaľuje sa Boží hnev. Dosvedčujú to prorocké texty (Iz 1,17-27⁶), ako napr. Jer 22,15: „Či si kráľom, aby si sa chvastal cédami? Či tvoj otec nejedol a nepil? Ale vykonával právo a spravodlivosť, a preto mu bolo dobre.“ Dokonca v neskoršej deuteronomistickej teológii, je takéto zanedbanie hlavným dôvodom nešťastia krajiny – exilu.⁷

V poexilovej literatúre, v období, keď už v Judsku nie je kráľ, preberá kráľovskú úlohu spravodlivosti personifikovaná Múdrost', ktorá sa v neskoršom období pripisovala stále viac prisľúbenému Pomazanému. Preto, ako hovorí Izaiáš, jeho „vláda bude veľká a pokoj bude bez konca... nad jeho kráľovstvom, aby ho upevnil a posilnil právom a spravodlivosťou odteraz až naveky“ (9,6). U toho, na ktorom spočinie Duch PÁNOV, „bude spravodlivosť opaskom jeho bedier“ (11,5).

Izaiáš vidí jedine v takomto kraľovaní záchranu – spoločenský poriadok a harmóniu, istotu a pokoj: „účinkom spravodlivosti⁸ bude pokoj a dielom pravdy mier a bezpečnosť navždy“ (32,17). Podľa mesiášskeho Ž 72,15-16 vláda takéhto kráľa bude požehnaním aj pre prírodu: „...stále sa budú modliť za neho a dobrorečiť mu každý deň. Na zemi bude hojnosť obilia, bude sa vlniť až po temená hôr. Jeho ovocie bude ako Libanon a mestá rozkvitnú ako poľná tráva.“

c) Príklady niekoľkých spravodlivých z Biblie

Na úrovni veriaceho Izraelitu je každý jedinec povinný zabezpečovať stav spravodlivosti, a to buď uvedomelým správaním v spoločenstve alebo nenarušovaním stavu spravodlivosti cez asociálne správanie. To, čo bolo správne v tomto ohľade, sa líši trochu od nášho dnešného chápania. Napr. Tamara, tým že sa ponúkne ako prostitútka, dosiahne cez svojho svokra Júdu dodržanie starovekej tradície levirátu.⁹ Júda preto uzatvorí, že „ona je spravodlivejšia odo mňa“ (Gn 38,26). Aj Fínsova vražda uctievača Baála sa mu počítala za spravodlivosť (Ž 106,30-31¹⁰).

Spomeňme len niekoľko z mnohých príkladov, ktoré odkrývajú hlbší význam termínu *cedaka*, resp. *cadík*. Najznámejší je nám bezpochyby Abrahám, ktorý „veril¹¹, a to sa mu pripočítalo za spravodlivosť“ (Gn 15,6). No treba spomenúť aj Noema, ktorý je prvý v Písme nazvaný „spravodlivý“, a to práve preto, že sa nespráva ako skazené pokolenie (Gn 6,5-9). Aj iné rozprávanie o Sodome a Gomore nám pekne ilustruje, že spravodliví sú tí, ktorí nie sú zvrátení, resp. nie sú hriešnici. Abraháмова otázka „Zahubiš azda spravodlivého spolu s bezbožným?“ (18,23) dáva zmysel len vtedy, ak pod spravodlivými rozumieme tých, čo konajú správne (ako Noe) a aj veria v Boha (ako Abrahám).

Spravodliví sú teda tí, ktorí veria Bohu, konajú správne, snažia sa o zachovávanie mravného poriadku; dištancujú sa od hriechu a neporiadku. Ba čo viac, spravodliví sa snažia o to, aby v spoločnosti neboli chudáci. Túto stránku spravodlivého jedinečne rozvíja Ezechiel v 18,5-10:

⁵ Ak bude niekto spravodlivý, bude konať spravodlivo a podľa práva: ⁶ na vrchoch nebude jesť a oči si nepozdvihne k modlám Izraelovho domu, manželku svojho blížneho nepoškrvni

⁶ Iz 1,17.23 „Učte sa robiť dobro, domáhajte sa práva, pomôžte utláčanému, vymôžte právo sirote, obhajujte vdovu! ...Tvoje kniežatá – hľa, vzbúrenci a spoločníci zlodejov, každý má rád dary, ženie sa za odmenami, sirote k právu nepomôžu a žaloba vdovy k nim nedôjde.“

⁷ Porov. KÜGLER, J.: Gerechtigkeit. In: BERLEKUNG, A. – FREVEL, Ch. (Hrsg.): *Handbuch theologischer Grundbegriffe zum Alten und Neuen Testament*, Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006, 211.

⁸ Slovenský preklad SSV má „účinkom pravdy“, hoci Septuaginta má *diakaiosyné* a Vulgáta *iustitia*.

⁹ DUBOVSKÝ, Peter (ed.): *Genesis*, KSZ 1, Trnava : Dobrá kniha, 2008, 680.

¹⁰ „Ale povstal Fíns, vykonal rozsudok a pohroma prestala. K dobru sa mu to pripočítalo za spravodlivosť z pokolenia na pokolenie naveky.“ Je podivuhodné, že v slovenskom preklade SSV slovíčko „spravodlivosť“ chýba. Dá sa to však pochopiť, ak pripustíme, že prekladatelia mali na mysli dnešný pojem spravodlivosti, ktorý nesúhlasí s biblickým pojmom. Vražda sa totiž objektívne nepočíta za spravodlivé konanie.

¹¹ V hebrejskej pôvodine syntaktická forma *wqatal* slovesa *am'n* (v forme hifil) vyjadruje nedokovaný vid, t.j. „veril“, a nie, ako sa často prekladá dokonavým vidom, „uveril“. Aj nový komentár DUBOVSKÝ (ed.): *Genesis*, 379-381 prehlíada tento dôležitý detail.

a k nečistej žene sa nepriblíži,⁷ nikoho nezarmucuje, dlžníkovi vráti záloh, cudzí majetok si neprisvojí, **zo svojho chleba dá hladnému a nahému zaodeje rúchom,**⁸ **nepožičiava na úžeru a neberie viac, od zločinu si odťahuje ruku a spravodlivo rozsudzuje medzi stránkami,**⁹ chodí podľa mojich príkázaní a zachováva moje rozsudky, takže koná správne: ten je spravodlivý, žiť, áno žiť bude, hovorí Pán, Boh.

Len niekoľko z mnohých príkladov novozákonných textov nám potvrdí, že spravodlivý je ten, kto koná veľkoryso, správne a v prospech záchranu človeka, hoci na to môže aj doplatiť. Aj Jozef, ženích Panny Márie, keďže „bol človek spravodlivý“ (Mt 1,19), hľadal záchranu svojej nevesty. Spravodliví konajú veľkodušne a v poslednom Ježišovom podobenstve sú to práve spravodliví, ktorí vojdú do večného života. „Vtedy mu spravodliví povedia: “Pane, a kedy sme ťa videli hladného a nakrmili sme ťa, alebo smädného a dali sme ti piť?... A spravodliví vojdú do večného života“ (Mt 25,37.46). Spravodlivý je teda človek, verný Božiemu zákonu, súcitný s ľuďmi, ktorý pomáha núdznym.

Len niekoľko príkladov z Nového zákona podporí naše už trochu prehĺbenejšie chápanie pojmu spravodlivý. Aj sudca z evanjelia bol nespravodlivý preto, že nechcel pomôcť vdove, ktorej podľa PÁNOVHO zákona mal povinnosť pomôcť (porov. Lk 18,1-8). Preto, ak sa nespravodlivý sudca vedel zmeniť, aká nesmierne veľká musí byť spravodlivosť Boha! On jediný je neustále spravodlivý, preto sa zastane tých, čo k nemu volajú; obnoví narušený poriadok. Dokonca, presnejšie, rímsky stotník v Lukášovom vypovie o Ježišovi, nie to, že to bol Boží syn (podľa Mk 15,39), ale „že tento človek bol naozaj spravodlivý“ (Lk 23,47). Ježiš totiž obnovil pôvodný životadárny poriadok milosťou, tým že daroval seba samého. V ňom sa uskutočnil súd a záchrana pre nastolenie spravodlivosti. Ježiš, z toho, že mu bolo ľúto, totiž z jeho pohnutého vnútra, si povolal apoštolov (Mt 9,36 – 10,15), uzdravoval ľudí (14,14) a dokonca aj vzkriesil syna naimskej vdovy (Lk 7,13). Práve tento rozmer **plnohodnotnej citlivosti, aký má žena v lone**, iniciuje a odkrýva Ježišovo božské konanie. Ježiš vteľuje aj druhý rozmer starozákonného milosrdenstva, ten **viac mužský**, a to pevnosť, vernosť. A preto, že bol verný, lebo on seba zaprieť nemôže, dovŕšil dielo záchranu celého ľudstva – vydal seba, on jediný Verný. Vydal seba, aby zrealizoval Božiu spravodlivosť, aby nastolil človekom a hriechom zrušený poriadok. On sám sa stal **spravodlivým najvznešenejšieho rázu**.

Musí byť teda pravda, že budú „blahoslavení lační a smädní po spravodlivosti, lebo oni budú nasýtení“ (Mt 5,6). Každý, kto sa snaží cestou spravodlivého po obnovení poriadku, už sa sýti takouto spravodlivosťou.

2. Milosrdenstvo v SZ – *rechem* a *chesed*¹²

Druhým pojmom nášho uvažovania je **milosrdný Boh**. Milosrdenstvo patrí k hlavným teologickým pojmom celého Svätého písma, a to z jednoduchého dôvodu: jej konateľom je tak Boh ako aj človek, a ono je posledným odôvodnením etického konania človeka: Z dôvodu svojho milosrdenstva sa Boh zaoberá človekom a zaoberá sa ním milosrdne. Človek odpovedá na to tak, že so svojej skúsenosti s Božím milosrdenstvom koná takým istým spôsobom s ostatnými ľuďmi.

V Starom zákone predovšetkým opisujú milosrdenstvo dve slová: **rechem** a **chesed**. Vo vydaní Písma SSV je množstvo nezrovnalostí v preklade týchto a príbuzných termínov a to trochu sťažuje možnosť preniknúť hlbšie do významu vyjadrení v tomto preklade. Tieto dva termíny ale treba rozlíšiť v ich nuansách.

d) *Rechem* – vnútornosti, *maternica*¹³

Rechem znamená vnútornosti, presnejšie maternica. Jeremiáš sa sťažuje: „Prečože som vyšiel z **lona** (*rechem*) vidieť bolesť...“ (Jer 20,17-18). Avšak, len keď sa tento termín používa pre PÁNA,

¹² KAMPLING, R.: Barmherzigkeit. In: BERLEKUNG, A. – FREVEL, Ch. (Hrsg.): *Handbuch theologischer Grundbegriffe zum Alten und Neuen Testament*, Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2006, 106-108.

¹³ Pre kompletný rozbor pojmu porov. DAHMEN, U.: רחם *rh*m, in *TDOT* XIII (2004), 437-454.

Boha Izraela, a to v množnom čísle *rachamim*, sa prekladá ako „zlútovanie“ alebo „milosrdenstvo“. Ž 119,77: „Nech zostúpi na mňa tvoje **zlútovanie** (*rachamécha*) a budem žiť“; Ž 25,6 používa obidva naše termíny; *rechem* ako prvý: „Rozpomeň sa, Pane, na svoje **zlútovanie** (*rachamécha*) a na svoje **milosrdenstvo** (*chasadécha*), ktoré trvá od vekov.“ V Ž 40,12 sú slová preložené trochu ináč „Ale ty, Pane, neodnímaj mi svoje **milosrdenstvo** (*rachamécha*), tvoja **milosť** (*chasdech*) a tvoja pravda nech mi vždy pomáhajú.“ V každom prípade, *rechem* vyjadruje dobre dva rozmary Božieho zlútovania. Prvým rozmerom je to, že je maximálne vnímavé, nakoľko akoby vychádzalo z citlivého vnútra Boha a druhým je to, že prináša život, oživenie, nakoľko vychádza akoby z maternice.

Hoci sú významovo blízke, predsa *chesed* má iný odtienok ako *rechem*. *Rechem*, „maternica“, je čosi veľmi jemné a charakteristické práve vysokou citlivosťou. Okrem toho je to sídlo života človeka. *Chesed* je naproti tomu čosi pevné, nehybné, stabilné.

e) *Chesed* – vernosť, lojálnosť, žičlivosť

Chesed znamená čosi ako priazeň, milosť, dobrá vôľa, pevná žičlivosť, vzájomná lojálnosť a snáď najlepšie vernosť.¹⁴ No vo väčšine prípadov sa prekladá ako milosrdenstvo, čo však vytvára zmätok v chápaní týchto pojmov. Postačí len jeden príklad: Ž 136, v ktorom sa 26-krát opakuje refrén „lebo jeho milosrdenstvo je večné“. Začína slávnostne: „Oslavujte Pána, lebo je dobrý, lebo jeho milosrdenstvo je večné (v. 1). Ale Niektoré verše sa čudne vnímajú: „On pobil význačných kráľov, lebo jeho milosrdenstvo je večné. A pozabíjal mocných kráľov, lebo jeho milosrdenstvo je večné.“ (vv. 17-18) Stačí, ak si tam prítomné *chesed* nahradíme vernosťou, a je celkom pochopiteľné, že sa Izraeliti tešili z vernosti ich Boha. „On pobil význačných kráľov, lebo jeho **vernosť** (voči nám) je **večná**.“ Známý Ž 50 je vhodným dokladom, aby vyniklo *chesed* ako Božia vernosť a *rechem* ako Božia citlivosť, resp. súcitnosť s ľutujúcim hriešnikom. Základom Božieho zmilovania je predovšetkým jeho vernosť sebe a tomu, že chce život človeka, preto sa žalmista odváži apelovať na dva atribúty: „Zmiluj sa, Bože, nado mnou pre svoju vernosť (*chesed*) a pre svoje veľké zlútovanie (*rechem*) znič moju nepravosť.“

3. Súvislosti vyjadrené obrazne

Pokúsme sa pomocou dnešných obrazov ilustrovať v hrubých rysoch súvis medzi našimi tromi pojmami. **Spravodlivosť** je projekt a jeho realizácia súčasne. Je to činorodý postoj, ktorého končený cieľ sa prejavuje v dosiahnutí harmónie medzi ľuďmi navzájom a tiež medzi ľuďmi a Bohom. Spravodlivosť ako koncept by sme mohli chápať ako dynamický projekt, ktorý tvorí svet a počas tvorby opravuje chyby, ktoré jeho uskutočňovatelia urobia. Tú časť práce na projekte, ktorá opravuje chyby a nedokonalosti, nazvime milosrdenstvo. **Milosrdenstvo** je teda jeden z konkrétnych a nevyhnutných prejavov Božej spravodlivosti. Inými slovami, milosrdenstvom Boh obnovuje narušený poriadok a nastoľuje harmóniu vzťahov, aby sa stvoriteľský plán večného poriadku vo svete stále viac približoval k svojmu záverečnému naplneniu. No a čo sa týka dvoch pojmov *rechem* a *chesed*, **rechem** je iniciačný moment pri oprave chyby, resp. zlyhania. Pokiaľ ostaneme pri biblických obrazoch, tak *rechem* je emotívne prežívanie, ale aj následné rozhodnutie konať. Je podobné ženskému rozmeru citlivého prežívaniu skutočnosti. **Chesed** je zasa dôslednosť vo vykonaní tohto rozhodnutia. Slovníkom biblickým, *chesed* je vernosť, ktorá trvá a nevyprchá s časom. Je teda energiou, ktorá pomôže milosrdenstvu pri realizácii celkovej spravodlivosti.

Spravodlivosť je ako projekt Boží, ktorý je správny a dobrý. Milosrdenstvo je spôsob jeho prevedenia; presnejšie za pomoci empatického vnímania (*rechem*) a verného konania (*chesed*).

¹⁴ Porov. KOEHLER, L. – BAUMGARTNER, W.: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden : E.J. Brill, 1985, 318.

III. Použitie v Knihe Exodus

V **Knihe Exodus** je pár miest, kde sa nachádzajú naše termíny *cedaka*, resp. *cadík*, *rechem* a *chesed*. O spravodlivom sa píše trikrát, ale len raz sa to vzťahuje na PÁNA – v Ex 9,27.¹⁵ Korene slov *chesed* a *rechem* sa vyskytujú vedno len vo formulke milosti – Ex 34,6-7. *Chesed* sa spomína len 4x. Prvýkrát v piesni po prechode cez Červené more. Náš preklad SSV vtedy vhodne používa „priazeň“: „Vo svojej **priazni** si viedol ľud, čo si vykúpil“ (15,13). Preklad v breviári má „milosrdenstvo“¹⁶, ale pre túto voľbu (milosrdenstvo) tu niet dôvodu. Druhýkrát sa vyskytuje v prvom prikázaní z Desatora: „**milosrdenstvo** však preukazuje až do tisíceho pokolenia“ (20,6). Aj tu, nakoľko je to akousi prvou klauzulou zmluvy, by bolo vhodnejšie (ako v spomínanom žalme), preložiť *chesed* ako **vernost'**. Vernost' je predsa vlastnosť, ktorá sa meria časom a tá u Boha je večnou a výnimočne typickou vlastnosťou. On svoju zmluvu nezrušil a nezruší. Posledné dva razy sa nachádza termín v Ex 34,6-7 v *formulke milosti*. Termín *rechem* sa nachádza len vo forme prídavného mena *rachúm* „milosrdný.“

1. PÁN je spravodlivý – Ex 9,27

PÁNA ako spravodlivého charakterizuje faraón. Je to v siedmej, istým spôsobom vrcholnej rane. Faraón vyzná, že sám je hriešnik, a jeho protipól, Boha Izraela, charakterizuje maximálne pozitívne práve slovom spravodlivý. AK pamätáme vôbec na silnú egyptskú tradíciu, ako *maat* má za cieľ dosiahnuť celkový poriadok, tak faraón vyznáva vlastne to, že PÁN je pôvodca sveta a má v rukách moc dosiahnuť opäť narušený poriadok. To že faraón je ľstivý, aj v tejto rane a bude nasledovať ďalšia, je už druhá vec.

2. Formulka milosti – Ex 34,6-7

Výpovede o Božom milosrdenstve patria k základným titulom PÁNA v Starom zákone. Najznámejšou je *formulka milosti*, ktorá charakterizuje predovšetkým Boha a patrí k najčastejšie citovaným textom v samotnom Starom zákone a po prvý krát (v synchronnej, resp. kanonickej perspektíve) sa vyskytuje v Ex 34,6-7.¹⁷ V Knihe Exodus sa nachádza v priamej PÁNOVEJ reči a vyjadruje sebazjavenie Boha tesne po prvom hroznom hriechu Izraela (so zlatým teľaťom), keď ho odmietli. Boh sa takto zjavuje novou charakteristikou, aby vedeli s akým Bohom teraz obnovia zmluvu:

⁶ Pán, Pán je **milosrdný** (*rchm*) a **milostivý** (*chnn*) Boh, **pomalý hnevom, veľký vernost'ou** (*rb chsd*) a **pravdivý** (*'amn*). ⁷ On preukazuje milosrdenstvo tisícom, odpúšťa nepravosť, zločiny a hriech, ale nič nenecháva nepotrestané: on navštevuje vinu otcov na deťoch a detných deťoch až do tretieho a štvrtého pokolenia!¹⁸

Toto poznanie, že PÁN je milosrdný (*rchm*), pomalý v hneve a veľký svojou vernost'ou (*chsd*) má nedozierne dosah v dejinách spásy. Boh zahŕňa svoje citlivé prežívanie do svojho zmluvného vzťahu. Počíta teda so slabosťou a s hriechom (porov. ohavný hriech so zlatým teľaťom) a keďže sa mu pri ľudských počinoch hýbe vnútro a je verný svojej zmluve, jeho vyjadrenia sú zdrojom neuhasiteľnej nádeje. Hriešny Izrael sa vždy bude môcť vrátiť k svojmu Bohu, pretože ten je milosrdný a verný, pretože to je spôsob, akým sa rozhodol zrealizovať plán Božej spravodlivosti.

¹⁵ Zvyšné dva prípady sa nachádzajú v legislatívnej časti a tie používajú termín v podstate pozitívne. Tam zákon jednak vyzýva k pravdovravnosti, ako by to robil spravodlivý (Ex 23,7) a jednak hovorí o tom, že dar má takú moc, že pomätie aj múdrych, a tak sa prekrúti záležitosť spravodlivého (Ex 23,8). Tieto dve použitia opäť len zdôrazňujú aké mimoriadne dôležité a obsahovo pozitívne je slovo *spravodlivý*.

¹⁶ Chválospev soboty ranných chvál prvého týždňa.

¹⁷ Niekoľko príkladov: Ex 34,6-7; Nm 14,18; Ž 86,5.15; 103,8; 145,89; Jon 4,2; Joel 2,13; Sir 2,11, atď.

¹⁸ Tento pracovný preklad prihliada na pôvodinu a v líši sa len v nuansách (naše kľúčové termíny) od prekladu SSV: „Pán, Pán je ma láskavý Boh, zhovievavý, veľmi milosrdný a verný. On preukazuje milosrdenstvo tisícom, odpúšťa nepravosť, zločiny a hriech, ale nič nenecháva nepotrestané: on navštevuje vinu otcov na deťoch a detných deťoch až do tretieho a štvrtého pokolenia!“

Zhrnutie

Téma prednášky – spravodlivý a milosrdný Boh v kontexte Knihy Exodus – ponúka pohľad na dve mimoriadne dôležité charakteristiky Boha, podľa Zjavenia v Písme. Každá charakteristika je najprv predstavená nezávisle jedna od druhej. Ako prvá je predstavená spravodlivosť, nakoľko tento pojem je prítomný aj v mimobiblickej tradícii starovekého Blízkeho východu. Spravodlivosť je to kľúčový pojem pre chápanie mnohých textov celého Svätého Písma a vôbec pre biblickú teológiu. Druhý pojem – milosrdenstvo Boha – je rovnako dôležitý pre chápanie Boha nášho Zjavenia a mimoriadne dôležitý pre osobné ale aj komunitné prežívanie vzťahu s ním. Záver prednášky predkladá krátko výskyt súvisiacich termínov v Knihe Exodus a poukazuje na vzájomnú súhru a súlad dvoch pozitívnych Božích atribútov – spravodlivosti a milosrdenstva. Antagonistické chápanie dvoch vlastností v princípe nie je v súlade so Zjavením podľa Písma.

Blažej Štrba